

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук Литвин Вікторії Вікторівни на дисертацію Гаман Ірини Геннадіївни на тему: «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 «Психологія»

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена комплексом соціально-психологічних викликів, що постали перед українським суспільством в умовах дії правового режиму воєнного стану. Повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України спричинило масове переміщення населення, змусивши значну частину громадян шукати безпечні місця проживання як у межах держави, так і за її кордоном. Унаслідок цього сформувалася чисельна група внутрішньо та зовнішньо переміщених осіб, серед яких значну частку становлять жінки, що опинилися у вразливому психологічному становищі.

Особливої уваги потребує той факт, що частина населення зазнала повторної травматизації, оскільки вже мала досвід переживання окупації та бойових дій, починаючи з 2014 року. Повторне зіткнення з травматичними подіями суттєво ускладнює психоемоційний стан особистості, підвищує ризик розвитку посттравматичних стресових розладів та ускладнює процес адаптації до нових умов життя.

Воєнний стан також спричинив масові вимушені розлуки з близькими людьми - членами сім'ї, дітьми, батьками, що додатково підсилює відчуття втрати, самотності та емоційної нестабільності. Для окремих осіб ці втрати набули незворотного характеру у зв'язку із загибеллю рідних, що зумовлює складні переживання усіх стадій горя, з якими не всі здатні впоратися самостійно.

Ситуація ускладнюється й тим, що населення вже чималий час перебуває в умовах невизначеності, пов'язаних із перебігом бойових дій, перебуванням рідних в полоні, відсутності можливості повернутись до власного житла та страху починати все знову, що формує хронічний стрес, підвищену тривожність та відчуття небезпеки. Жінки як соціально, так і психологічно більш чутлива категорія, часто демонструють вищий рівень емоційної вразливості, депресивності та тривожності, що підсилює навантаження на їх психіку.

Додатковим чинником підтвердження актуальності обраної теми є й те, що велика частка населення, яка залишилась перебувати в межах країни, продовжує жити в екстремально-небезпечних умовах, що не дає можливості повноцінного психологічного відновлення та сприяє накопиченню стресових

реакцій. Водночас наявні механізми кризової психологічної допомоги не завжди є достатньо ефективними, доступними та адаптованими до специфічних потреб жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи.

Таким чином, дослідження особливостей кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні є вкрай актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки спрямоване на вдосконалення підходів до надання психологічної підтримки та підвищення ефективності допомоги в умовах тривалої кризи, пов'язаної з бойовими діями.

Тема дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року, протокол № 15. Тему уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 листопада 2023 року, протокол № 23.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій.

Комплексний науковий аналіз дисертації та опублікованих праць Гаман І.Г. свідчить про належний рівень логічної послідовності та структурованості дослідження. Авторкою в дослідженні чітко визначена мета, об'єкт, предмет та завдання роботи. На основі цього, обґрунтовано здійснено добір методів дослідження, що забезпечило належну реалізацію поставлених в роботи низки завдань.

З огляду на поставлену мету дисертанткою було використано ряд теоретичних, емпіричних та статистичних методів наукового вивчення визначеного в дослідженні об'єкта.

Емпіричну базу дослідження склали вимушено переміщені жінки, які перебувають як на території України, так і в країнах Європи, а саме в Королівстві Нідерландів, Федеративній Республіці Німеччині, Французькій Республіці, Румунії, Республіці Польщі.

Дисертація Гаман І.Г. в умовах сьогодення порушує актуальні питання надання психологічної допомоги вимушено переміщеним жінкам та розкриває практичні підходи до їх реалізації.

Як вище було відзначено, виклад та стилістика дисертації є впорядкованими і послідовними. Оформлення рукопису здійснено відповідно до вимог підготовки даного виду наукового дослідження.

Репрезентативна наукова база (218 наукових джерел) включала широкий спектр наукових публікацій, іноземних джерел, а також нормативно-правових актів, релевантних проблематиці дослідження. Відповідний комплексний та ретельний їх аналіз сприяв виокремленню основних теоретичних основ, які розкривають предмет дослідження; реалізації авторського дослідження та формуванню індивідуально розроблених підходів до надання кризової

психологічної допомоги жінкам, які постраждали від військових дій та були вимушені покинути стале місце проживання.

Емпіричні напрацювання авторки вирізняються об'єктивністю та відповідають актуальним запитам сучасних механізмів психологічної допомоги. Результати дослідження пройшли належну апробацію, зокрема дисертанткою опубліковано 5 статей у фахових наукових виданнях України категорії «Б». Разом з тим, результати та шляхи вирішення дисертаційної проблематики висвітлені на 3 наукових конференціях та 3 науково-практичних круглих столах.

Підсумовуючи, викладене дає підстави вважати, що дисертація Гаман Інни Геннадіївни є самостійною працею, що характеризується високим професійним рівнем.

Новизна представлених теоретичних та / або експериментальних результатів, проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Зміст дисертаційного дослідження, включаючи теоретичний аналіз окресленої тематики, логічну побудову, визначення наукових завдань, шляхи їх вирішення та сформовані висновки стали результатом оригінального авторського підходу та самостійно виконаного наукового дослідження. У роботі вперше проведено системний аналіз психоемоційних наслідків впливу активних бойових дій на жінок, зі статусом тимчасово переміщеної особи. Зокрема, посилений страх, хронічні тривоги, психологічна вразливість, ризик розвитку психосоматичних розладів та ін. З метою створення дієвого та ефективного психотехнологічного інструменту підтримки психоемоційного стану жінок-переселенок дисертанткою було розроблено та впроваджено в діяльність практичних психологів авторську програму кризової психологічної допомоги до якої, безпосередньо, щоденник саморефлексії та психоемоційної стабілізації. Окрім зазначеного, уваги також заслуговує поглиблення та уточнення авторкою змісту понять «кризовий психоемоційний стан», що включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здобуті в межах дисертаційної роботи висновки та результати відзначаються належним рівнем наукової обґрунтованості та теоретичної переконливості, що підтверджується наступними положеннями:

- дослідницькі здобутки та висновки дисертації висвітлені на 6 міжнародних та загальнодержавних наукових круглих столах та конференціях;
- ключові положення дисертації викладені в 5 наукових статтях, надрукованих у фахових наукових виданнях України категорії «Б».

Практична значущість результатів дослідження. Опрацьовані в межах дослідження теоретичні положення, сформовані узагальнення, висновки та практичні рекомендації можуть знайти застосування в таких напрямках:

- *науково-дослідній діяльності.* Отримані результати можуть бути корисними для вдосконалення системи психокорекційної та реабілітаційної допомоги жінкам, на яких негативно вплинули військові дії;

- *освітній діяльності.* Зокрема. В освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні таких навчальних дисциплін: «Юридична психологія», «Психотерапія та психокорекція», «Психологічна реабілітація», «Психологічне консультування в мультикультуральному суспільстві»;

- *практичній діяльності.* Зокрема, в практичній психологічній діяльності.

Результати роботи впроваджено у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ (акт впровадження №21-нд від 17.02.2026 р.); освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження № 38 від 21.11.2025 р.); в практичну роботу благодійної організації «Благодійний фонд «Надія на життя» (акт впровадження від 12.07.2025 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності. Дисертація Гаман Інни Геннадіївни оформлена державною мовою, в чіткому хронологічному порядку з логічною послідовністю викладення матеріалу, відповідає встановленим вимогам МОН України та Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії. Дисертацію складають анотація, список публікацій здобувачки за темою дисертації, перелік умовних позначень, вступ, три розділи та 11 підрозділів, висновки до розділів, загальний висновок, використані джерела та додатки. Загальний обсяг дисертації складає 305 сторінок, з яких основний текст - 169 сторінок. Список використаних джерел нараховує 220 найменувань.

Анотація. Узагальнює ключові положення дисертаційного дослідження. Викладена українською та англійською мовами. Включає, оформлений до вимог, перелік наукових публікацій, присвячених тематиці проведеного дослідження.

У **вступі** здобувачка наводить безспірні аргументи актуальності вибору теми дослідження, окреслює мету, характеризує взаємозв'язок роботи з програмами науково-дослідних робіт та наукових напрямів; визначає наукові завдання, предмет, і об'єкт дослідження, методологію, описує емпіричну базу, а також доводить науково новизну отриманих результатів та їх практичну цінність.

У **розділі 1 «Теоретичні основи дослідження психоемоційного стану жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану»** авторка доводить, що воєнний стан підриває базове та стале відчуття безпеки й контролю над власним життям посилюючи безпорадний стан та переживання

невизначеності. Особливо гостро це проявляється в осіб, які були вимушені залишити своє стале місце проживання.

Гаман І.Г. констатує, що активні бойові дії впливають не тільки на емоційну та ціннісно-смыслову сферу особистості, а й на ступінь психологічних порушень, які зазнає людина.

У пункті 1.3 «Психологічні аспекти емоційних переживань жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану» встановлено, що переживання жінками травматичних подій призводить до глибоких емоційних реакцій, швидкого виснаження, занепокоєння, депресивності та тривожності.

У розділі 2 «Емпіричне дослідження психологічних особливостей переживання воєнних подій українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи» Інна Геннадіївна представила результати емпіричного дослідження психологічних особливостей переживання воєнних подій українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи. Проведене емпіричне дослідження з внутрішньо та зовнішньо переміщеними українськими жінками дозволило встановити, що для обох груп вибірки військові дії є масштабною життєвою катастрофою.

Вибірці внутрішньо переміщених жінок притаманно сприйняття, що супроводжується домінуванням негативних емоційних станів (тривоги, страху, злості), високим рівнем стресу та песимістичними очікуваннями. Для них характерні середній рівень адаптації, зниження самосприйняття та віри у власні можливості за відносно збереженого відчуття контролю, що свідчить про суперечливість психоемоційного стану. Разом з тим фіксується значна поширеність депресивних проявів, що вказує на підвищену психологічну вразливість цієї категорії. Водночас, закордоном зовнішньо переміщеним жінкам притаманно вища здатність до адаптації, переживання надії, оптимізму та впевненості у майбутньому, навіть при дефіциті регулярної емоційної підтримки. Відповідна категорія жінок мають більш позитивні уявлення про доброзичливість і справедливість світу, образ «Я» та власне везіння.

Дисертанткою засвідчено, що саме міграційний статус та географічна локалізація є одним із значних психологічних чинників, який детермінує емоційні реакції, рівень адаптації, систему базових переконань і потребу в кризовій психологічній допомозі вимушено переміщених жінок.

У розділі 3 «Кризова психологічна допомога постраждалим від воєнних подій в Україні жінкам, які мають статус тимчасово переміщеної особи» Гаман І.Г. доводить, що кризова допомога постраждалим від бойових дій не тільки є пріоритетним напрямком практичної психології, а й комплексом невідкладних психосоціальних заходів направлених на відновлення здатності до адаптації в умовах травматичних (кризових) подій.

В межах пунктів 3.2 «Особливості надання кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом внутрішньо переміщеної особи» та 3.3. «Програма кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» розроблено та апробовано авторську програму кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом ТПО, яка спрямована на подолання тривожності, депресії та соціальної адаптації до різних умов життя. Результати пілотної валідації визначеної програми засвідчують статистично значущі позитивні зміни у жінок за ключовими психологічними показниками.

Кожен розділ закінчувався висновками, які характеризуються повнотою, лаконічністю та інформативністю. Загальний **висновок** відповідає отриманим результатам.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У процесі вивчення дисертаційного рукопису та опублікованих наукових праць дисертантки фактів та підстав порушення академічної доброчесності не було. Дисертація Гаман І.Г. - це самостійно виконана та оригінальна наукова праця.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувачки. Попри загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Інни Геннадіївни, окремі її положення мають дискусійний характер і потребують уточнення та аргументації в процесі захисту.

1. У підрозділі 1.1. «Воєнний стан як джерело кризових переживань та порушень психічного здоров'я», аналізуючи психічні наслідки травматичного впливу збройного конфлікту на жінок, доцільним видається доповнити дослідження узагальненням актуальних статистичних даних щодо масштабів вимушеного переміщення населення, зокрема кількості осіб, які залишили постійне місце проживання як у межах України, так і за її межами, що дозволило б підсилити емпіричну обґрунтованість викладених положень.

2. У підрозділі 3.4 «Результати оцінки ефективності програми кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» авторкою представлено результати апробації розробленої авторської програми кризової психологічної допомоги, реалізованої в межах формувального етапу емпіричного дослідження упродовж лютого 2024 - лютого 2025 року. Водночас доцільним видається уточнення інформації щодо кадрового забезпечення її реалізації, зокрема визначення кола фахівців, які були залучені до впровадження програми, а також інституційної бази, на якій вона здійснювалася.

3. У пункті 2.1 «Організація та методи емпіричного дослідження» доцільно подати розгорнуте обґрунтування емпіричної вибірки дослідження (жінок, які зазнали внутрішнього та зовнішнього переміщення). Це забезпечить належну наукову аргументованість вибору досліджуваної групи та сприятиме підвищенню репрезентативності й валідності отриманих результатів.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
 Дисертаційна робота Гаман Інни Геннадіївна на тему: «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за змістом, рівнем отриманих наукових результатів, актуальністю, науковою новизною та іншими визначальними характеристиками є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що містить вагомий внесок до розвитку психологічної науки.

За рівнем практичної значущості отриманих результатів дисертація відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44).

З урахуванням наведеного, за підсумками публічного захисту дисертаційної роботи є підстави для присудження Гаман Інні Геннадіївні ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

**провідний науковий співробітник
 науково-дослідної лабораторії з
 проблем управління правоохоронною
 діяльністю та її психологічного
 супроводження навчально-наукового
 інституту післядипломної освіти
 Національної академії внутрішніх справ
 кандидат юридичних наук**

Вікторія ЛИТВИН

